

«Крізь простір та час: творче оточення Івана Франка»

Огляд літератури

Склали:

Серпухова В.М.

Озеркіна О.В.

НБ ХНМУ

2016

Іван Якович Франко – талановитий поет, письменник, провідник української національної ідеї. У серпні 2016 року на національному рівні Україна відзначала 160-річчя від дня народження цієї дивовижної людини, чия багатогранна особистість проявилася у самих різноманітних сферах творчої та інтелектуальної діяльності: літературній, науковій, видавничій та громадсько-політичній. Загальний обсяг написаного Франком сягає 100 томів. З них тільки художня спадщина складає понад 600 творів у жанрі прози та поезії: романи, повісті, оповідання, новели, казки, понад 500 віршів. Решта – праці з літературознавства, історії, економіки, публікації суспільно-політичного характеру. Така плodотворна праця потребувала, звісно, багато часу, але це не заважало письменникові в той же час активно спілкуватися із чималою кількістю іменитих сучасників, як українських, так і європейських. Про це свідчать чисельні листи, що надійшли до нас, спогади близьких людей та видатних особистостей, із якими він зустрічався на своєму творчому та професійному шляхові. Взагалі збереглося близько 900 автографів листів із листування Франка. Це прямі свідки творчих взаємин, які ніколи не припинялись, навіть в останні роки життя письменника, коли підступна хвороба вразила його тіло та душу.

Але особливістю творчих взаємин Франка було те, що вони відбувалися не тільки у звичайному форматі, а й на духовному рівні, який не визнає меж простору та часу. Результатом такого спілкування став духовний зв'язок, що поєднав двох найвидатніших українських поетів – Франка та Шевченка.

У власній літературній творчості Франко продовжував традиції, започатковані Кобзарем. У цьому йому допомагало глибоке проникнення в історичні та символічні смисли кожного шевченківського твору. На думку самого Каменяра «...Шевченко не перестане бути головою і завершенням одної многозначучої доби нашої літератури...».

Два джерела, що є у фонді Наукової бібліотеки ХНМУ, книга Михайла Бернштейна «Франко і Шевченко» та збірник дослідницьких праць Івана Франка «Шевченкознавчі студії», вміщують детальний аналіз публіцистичної спадщини Франка-шевченкознавця. Стаття Ольги Юречко «Письменники в ролі дослідників психології творчості. Іван Франко і Валер'ян Підмогильний» висвітлює

новаторський підхід у шевченкознавчій діяльності Франка. Клінічні дослідження Зігмунда Фрейда підштовхнули літературознавців розробити нову методику літературної інтерпретації, яка б допомагала визначити психоаналітичну цінність тексту. Франкові довелося стати першим українським літературознавцем, який звернувся до методу психоаналізу у своїх дослідницьких працях. Його хвилювало питання щодо ролі несвідомого у літературному процесі. Трактат «Із секретів поетичної творчості» – це аналіз поетичної спадщини Тараса Шевченка з точки зору психології несвідомого. Досліджуючи вірш «Вечір на Україні», більш відомий як «Садок вишневий коло хати», Франко приходять до висновку, що «вся та вірша – немов монументальна фотографія настрою поетової душі, викликаного образом тихого весняного українського вечора».

Але не чисельні ліричні мотиви у творчості Тараса Шевченка звели його на вершину українського національного олімпу. Патріотичні ідеї, якими сповнені історичні та громадські поезії Кобзаря роблять його майже не першим з фундаторів української держави.

Всебічно розвинути державотворчі задуми Тараса довелося вже іншому поколінню українських мислителів, серед яких постать Михайла Грушевського займає провідне місце. Громадський та політичний діяч, історик та державотворець, Грушевський під час свого багатолітнього проживання у Львові дуже тісно співпрацював із Франком на терені створення основних засад майбутньої держави.

У сучасному публіцистичному просторі можна знайти достатньо джерел, які розглядають взаємини двох генераторів української національної думки.

У статті Галини Бурлаки та Ігоря Гирича «Франко і Грушевський: спроба об'єктивної характеристики» розглядаються деякі суперечності взаємин Франка та Грушевського, які виникали в процесі їх спільної наукової та громадської діяльності. Співпраця двох талановитих людей не могла відбуватися без перешкод: спільні погляди, що зближували їх, часто натикалися на особисте непорозуміння завдяки несхожості вдач Франка та Грушевського. Франко був для Грушевського постійним джерелом нових ідей, багато з яких знайшли свій розвиток у працях історика-державотворця. Франко був одним із тих, хто ввів майбутнього професора

Львівського університету до галичанського культурного світу. У свою чергу, Грушевський допоміг Франкові поліпшити матеріальне становище, залучивши його до праці у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Франко тримався високої думки щодо організаторських здібностей та практичного розуму свого талановитого сучасника, цинив вченого за значний внесок у розвиток української історичної науки.

Ще одно джерело, у якому можна знайти свідчення про взаємини Франка із майбутнім головою Центральної Ради – це книга спогадів доньки письменника Анни Франко-Ключко. Тут суперечливі моменти у відносинах двох видатних українських особистостей освітлюються більш відверто та емоційно. Авторка у споминах відобразила власне ставлення до багатьох із знайомих **близької їй людини**. На думку біографів Франка воно інколи виявляється упередженим.

Взаємини Франка із багатьма відомими українськими особистостями не обмежувалися державними кордонами. Але це спілкування найчастіше ґрунтувалося на особистому листуванні. Саме у такому форматі, наприклад, відбувалася мовна полеміка між Франком та його колегою зі Слобожанщини, Борисом Грінченком.

Внесок Грінченка до української культури досить вагомий. Крім чималої кількості літературних творів, йому належить неабияка мовознавча спадщина. Він став автором першого фундаментального «Словника української мови», а також багатьох шкільних підручників, складених у результаті багаторічного вчительського досвіду. **Також у заслугу Грінченка** можна поставити активне просування української мови у шкільний навчальний процес. Обізнаність в українському мовознавстві, робота над складанням словників, дали змогу Грінченкові вести ґрунтовну полеміку із іншими українськими мовознавцями. Саме на цій ниві і розгорнулось обговорення окремих питань розбудови української літературної мови між Іваном Франком та Борисом Грінченком.

Публікація Миколи Легкого «Іван Франко і Борис Грінченко : нові матеріали до мовно-літературної полеміки» висвітлює деякі моменти мовознавчої дискусії, яка розгорнулася у дев'яності роки ХІХ століття між Борисом Грінченком та Іваном Франком. Погляди письменників розбігалися у деяких питаннях щодо розвитку

української літературної мови. У 1891 році Грінченком під псевдонімом Чайченко було опубліковано працю «Галицькі вірші. Критична стаття Василя Чайченка», де він виступає з критикою до адреси галицьких письменників, які у своїх творах часто вживали іншомовні слова. Іван Франко як досвідчений мовознавець не міг лишитися осторонь від обговорювання принципового для нього питання і зумів знайти аргументи щодо доцільності вживання в літературних текстах запозичених слів.

Незважаючи на непорозуміння в окремих питаннях українського літературного мовознавства, особисті стосунки Франка та Грінченка носили товариський характер, який проявився у щирій підтримці Франком літератора-початківця. Іван Франко сприяв утвердженню молодого письменника в українській літературі, даючи схвальні відгуки його творам і рекомендуючи їх до друку, за що Борис Грінченко відчував особисту вдячність до нього. Про це ви можете дізнатися зі статті Михайла Гнатюка «Іван Франко та Борис Грінченко в українському літературному житті 90-х років XIX століття».

У статті Лілії Підгірної «Микола Костомаров в оцінках Івана Франка» розглянуто фольклористичний та етнографічний напрями діяльності українського історика Миколи Костомарова та приділяється увага їх оцінці Іваном Франком, визнаним знавцем українського літературного фольклору. Незважаючи на велику пошану до вченого як збирача та видавця народних творів, Франко критично ставився до питання історичної достовірності деяких представлених Костомаровим зразків фольклору, дорікав навіть на наявність фальсифікацій у їхніх текстах. Одночасно Франко із повагою ставився до редакторської діяльності Костомарова, вважаючи її для себе взірцем. Постать вченого для Франка була цікава по-перш за все своєю багатоплановістю, завдяки якій Костомаров відомий нам не тільки як обізнаний історик, але як літературознавець, фольклорист, критик та редактор.

Ще одну особливо вшановану постать української національної культури, Лесю Українку можна віднести до близького оточення Івана Франка. Письменницю об'єднує із Франком висока працездатність, відверта громадянська позиція, схожість політичних поглядів. Вона була його ученицею, товаришем, критиком його творів та

ідейним опонентом. Але завжди залишалася щирою **прихильницею** літературного таланту письменника.

Навряд чи хто буде заперечувати, що справжній талант митця розкривається не тільки у його власній творчості, але й у вмінні розгледіти нову обдарованість, в намаганні допомогти їй зробити перші кроки до вершин майстерності. Про це розповідає Василенко, автор статті «Іван Франко – перший видавець творів Лесі Українки». На думку сучасника Івана Франка, письменника Осипа Маковея, «можна б вчитати, скільки Франко переробив творів, скільки їх написав наново, полишаючи хіба сам кістяк, як вказував дорогу, що по ній розвивалися таланти, як захищав їх перед несправедливою критикою». Саме Франкові ми можемо бути вдячними за розкриття літературного дару Лесі Українки. Він став першим видавцем двох ранніх віршів юної поетеси: «Конвалія» та «Сафо», та допоміг у друкуванні двох прижиттєвих збірок майстрині, був редактором та популяризатором її творчості. Таким чином, саме Франкові вдалося угледіти нову зірку, яка згодом стала однією з найяскравіших на українському літературному небосхилі

Взагалі Франко був переконаний у незвичайній силі поетичного слова своєї обдарованої сучасниці. Про це свідчать його щирі слова: «Від часу Шевченківського «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хворої дівчини».

Здобувши літературного визнання, Леся Українка вже сама виявляє себе знавцем франкової творчості. У своїх листах вона ділиться із Франком враженнями від окремих його творів та виступає у ролі їх критика. Одного з таких листів ми можемо знайти у книзі «Іван Франко у спогадах сучасників».

Зі споминів відомої української поетеси Уляни Кравченко «Іван Франко своїм впливом, працею і прикладом виховував ціле молоде покоління, яке за його вказівками пішло на новий шлях». Ця освічена жінка, вчителька за професією, успіхові своїх перших поетичних спроб теж може завдячувати безкорисливій допомозі Франка-видавця, його природному вмінню вгледіти новий талант. Після виходу першої збірки поезій Уляни Кравченко, яка вийшла у світ завдяки

видавничій підтримці Франка, її творчість одразу знайшла багатьох шанувальників серед української спільноти.

Але чи тільки визнання поетичного таланту дівчини підштовхнуло Франка на її підтримку? У своїй художній книзі «Твоє ім'я не вимовлю ніколи» Роман Горак, сучасний український письменник та франкознавець, намагається докопатися до суті у питанні, хто ж була та невідома особа, яка стала музою натхнення для Франка-поета при написанні збірки «Зів'яле листя». Як стверджував сам Іван Франко, на створення цих ліричних поезій його спонукав щоденник самогубця. Потрапивши до рук поета, він глибоко вразив його емоційним напруженням почуттів людини, чиє кохання залишилося без відповіді. Автор, як і багато інших дослідників життєвого та творчого шляху Івана Франка, ставить під сумнів це ствердження, і починає пошук загадкової незнайомки серед багатьох відомих жіночих осіб з оточення поета, зосереджуючи увагу читача на постаті Уляни Кравченко.

Сама поетеса високо ставила творчість свого видатного земляка, який у роки юнацтва був для неї ідеалом у її творчих пошуках. Усе своє життя вона була вдячна Франкові за щирі підтримку її перших літературних спроб. Про це Уляна Кравченко написала у своїх споминах, які було включено до збірки «Спогади про Івана Франка».

Але взаємини Франка із обдарованими людьми не замикалися суто рамками українського національно-культурного середовища, вони простиралися далеко за кордони двох імперій та не визнавали часових меж. Про це свідчать чисельні перекладацькі роботи Франка. Володіючи чотирнадцятьма мовами, він залишив по себе велику низку перекладів найвідоміших творів європейської художньої літератури, починаючи від античних часів та закінчуючи початком ХХ століття. До його пера належать переклади Байрона, Гете, Шеллі, Міцкевича, Гюго, Сервантеса, Вальтера Скотта, Дюма, Тургенєва, Толстого та багатьох інших.

Три публікації, які вийшли у світ у 2012 році у збірнику «Українське літературознавство», розкривають тему перекладацької діяльності Франка. В них

відомий усім Каменяр постає знавцем та перекладачем творчості Вольфганга Гете, Віктора Гюго та представників бельгійської франкомовної поезії.

Особливий увагу викликають документальні джерела, які проливають світло на окремі сторони сімейного буття Франка. Ці документи, позбавлені звичної ідеалізації, шокують своєю відвертістю та не завжди об'єктивною оцінкою дій як самого письменника, так і його оточення.

Спогади доньки письменника, Анни Франко-Ключко, привертають до себе інтерес дослідників не тільки наявністю конкретних фактів, а й безліччю цікавих деталей із повсякденного життя родини Франків, побутовими подробицями взаємин митця із діячами української культури та громадського руху. Авторка свідчить, що у будинку Франка вони були частими гостями: Леся Українка та Микола Вороний, Михайло Коцюбинський, Борис Грінченко, Митрополит Шептицький, Михайло Грушевський, а також іноземні гості з Росії, Німеччини, Франції, із якими письменник розмовляв притаманною для них мовою – усіх приймали щиро та гостинно. Також видання дає змогу читачеві побачити неприкрашене повсякденне життя прославленого Каменяра: його боротьбу із нескінченними нестатками заради виживання родини, перепони на професійному терені, що чинили йому недоброзичливі колеги, потерпання від раптової хвороби, яка спіткала ще досить нестарого чоловіка у період найвищого розквіту творчих сил. Спогади також дають змогу відстежити долю нащадків письменника.

Марія Грінченко, дружина відомого українського письменника Бориса Грінченка, залишила після себе письмовий документ, у якому передала свої власні враження від знайомства із родиною Івана Франка. Спогади представляють собою сповнений побутовими подробицями жіночий погляд, на сімейні стосунки подружжя Франків. Іван Франко в них постає звичайною людиною, яка живе повсякденними турботами. Також авторка торкається делікатних сторін подружнього життя письменника, не вдаючись до роздумів про те, наскільки глибоко вона занурюється у свята святих сімейного буття Франка. Саме тому протягом майже дев'яноста років спогади виходили у світ із купюрами. Це перша повна публікація документу.

Книга присвячена останньому, найбільш складному періоду життя видатного українського письменника, коли під впливом важкого недугу змінився і його духовно-психічний стан.

«Дні журби» - так охарактеризував Франко ці роки у своїй однойменній поетичній збірці. Як вважають сучасні медики, письменник страждав на особливу форму ревматоїдного артриту, яка призводить до помітних психічних ускладнень. Завдяки листам, що збереглися, та особистим спогадам сучасників письменника, ми можемо дізнатися про ці прикрі зміни. Праці багатьох мемуаристів-франкознавців, особливо Анни Франко-Ключко, доньки письменника, оповідають нам, як у цей час відбувались його взаємини із відомими земляками: істориком та громадським діячем Михайлом Грушевським, критиком та літературознавцем Михайлом Мочульським, письменником Михайлом Коцюбинським, та багатьма іншими. У книзі багато уваги приділяється аналізу творчої спадщини нашого талановитого земляка.

Саме до цього складного для Франка життєвого періоду відносяться особисті враження, якими поділилася в одному зі своїх листів тоді вже усім відома поетеса Леся Українка. За її словами: «...якийсь він наче приголомшений, мало говорить, почне якусь розмову, неначе й зацікавиться нею, а потім раптом знеохотиться, урве, замовкне, або сяк-так докінчить почату фразу». Завдяки таким свідченням ми можемо уявити собі майже непрацездатну людину, повністю сконцентровану на своєму внутрішньому світові. Але саме у ці роки Франком було написано багато праць історичного, економічного, філософського напрямку. Найвизначніша у його творчості поема «Мойсей» теж з'явилась на світ саме у цей період.

І саме у цей час, 20 вересня 1906 року Радою Імператорського харківського університету вченому та письменникові Івану Франку було присвоєно звання почесного доктора російської словесності. Воно було затверджено 13 листопада 1906 року, про що йому повідомив у своєму листі тодішній ректор харківського університету видатний харківський вчений-історик Дмитро Багалій.

А вже в наш час, 23 серпня 2011р., у Харкові на фасаді будівлі міського історичного архіву було встановлено меморіальну дошку на честь цієї події.

Харків'яни і сьогодні, як і за часів життя письменника, **добре знаються на творчості** Івана Франка і з великою пошаною зберігають пам'ять про нього.

Але найкращим пам'ятником письменникові можуть бути тільки його твори, які ретельно зберігаються нащадками. Наукова бібліотека ХНМУ, як і інші українські книгозбірні, має у своєму фонді чималу кількість видань творів Каменяра. Це твори в двадцяти та десяти томах, трьохтомні видання, збірки творів, а також окремі видання. Ми можемо запропонувати будь-який твір з художньої спадщини письменника.

Більш повний образ видатного українця можна отримати, ознайомившись із літературою, яка розглядає життєвий шлях та літературну, мовознавчу, громадсько-політичну і економічну діяльність Франка. Також в нашому фонді можна знайти дослідження літературної творчості поета та письменника.

Прижиттєве спілкування Каменяра із сучасниками припинилось із його останнім подихом, але духовний зв'язок поета із нащадками ніколи не переривався. Про це свідчать вислови прославлених діячів української літератури, які затверджують значення постаті Івана Франка у житті як окремого українця, так і української нації в цілому.